

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДО САМОСТІЙНОГО ЖИТТЯ

Розкрито теоретико-методичні основи підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя: визначено сутність готовності старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя як наукове поняття; компоненти, критерії, показники готовності старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя; педагогічні умови; форми і методи педагогічної діяльності.

Ключові слова: підготовка до самостійного життя, готовність до самостійного життя, старшокласники, школа-інтернат, педагогічні умови.

Соціально-економічні та політичні зміни в Україні передбачають активний пошук нових шляхів удосконалення виховання молоді.

У цьому контексті актуальності набуває проблема підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя, оскільки в інтернатних закладах зосереджений специфічний контингент вихованців: діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, діти з проблемних і матеріально незабезпечених сімей, які потребують особливої уваги з боку суспільства.

Аналіз контингенту учнів шкіл-інтернатів свідчить, що більшість із них — це педагогічно занедбані діти з негативним життєвим досвідом, яким властиві проблеми як особистісного, так і міжособистісного характеру: невпевненість у собі, комплекс неповноцінності, почуття соціальної відчуженості, відсутність навичок позаситуативного спілкування, несформованість внутрішньої позиції, втрата інтересу до навчання, схильність до нервових розладів, орієнтація на пристосування тощо.

Найважливішими завданнями виховання учнів шкіл-інтернатів є: створення умов, які б забезпечили їм повноцінну участь у всіх сферах соціальних відносин; формування соціальних умінь; допомога в особистісному та професійному самовизначенні; підготовка вихованців до самостійного життя.

Осмилення проблеми підготовки молоді до самостійного життя знайшло відображення в працях філософів (М. Бахтін, М. Боритко, В. Конєв та інші); соціологів (М. Залигіна, О. Левко), психологів (І. Бех, О. Кисельова, Д. Фельдштейн).

Проблема підготовки вихованців інтернатних закладів до самостійного життя знайшла відображення у працях вчених-педагогів (О. Алтинцевої, Л. Байбородової, Л. Єременко, А. Лавринович, М. Рожкова, В. Ослон, Л. Кузьменко, С. Свириденко, Л. Шелег та інших).

Дослідження свідчать, що індекс самостійності у вихованців інтернатних закладів удвічі нижчий, ніж в однолітків, які виховують-

ся у сім'ї. Вони більш схильні до конформізму, невпевнені у собі. Виходячи зі стін інтернату, випускники не мають адекватного уявлення про реальні складнощі життя, що очікується попереду, не можуть адаптуватися до умов, що їх оточують. Вони здебільшого не підготовлені до шлюбу та життя в сім'ї, зазнають труднощів у спілкуванні.

Водночас поза увагою дослідників залишилася складна та різноаспектна проблема визначення та обґрунтування теоретико-методичних основ підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя.

Результати аналізу практики виховної роботи в закладах інтернатного типу підтверджують, що цьому аспекту у школах-інтернатах не приділяється належної уваги, оскільки відсутня системність у роботі, переважають вербальні форми й методи виховання тощо. Виникають істотні суперечності між об'єктивними потребами сучасного суспільства у підготовці учнів інтернатних закладів до самостійного життя та відсутністю розроблених теоретичних і методичних аспектів цього процесу; між потенціалом щодо можливостей підготовки учнів інтернатних закладів до самостійного життя та його низькою реалізацією в практиці зазначених установ.

Мета статті — визначити та обґрунтувати теоретико-методичні основи підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя.

Провідною ідеєю дослідження є положення про те, що готовність старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя — інтегральна особистісна якість, яка свідчить про сформованість стійких особистісних характеристик як передумов успішного самовиявлення у житті.

Підготовка до самостійного життя — це цілеспрямований виховний процес, який моделює умови, що сприяють формуванню у старшокласників шкіл-інтернатів свідомого ставлення до своїх базових прав і обов'язків; розвиток різноманітних здібностей вихованців, їхнє професійне самовизначення; виховання сім'янина, формування необхідних здібностей до побудови власної сім'ї, у якій реалізується зріле подружжя, на основі материнської та батьківської позиції; формування у молоді ціннісного ставлення до власного здоров'я, практичних умінь.

Структура готовності старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя охоплює три основні компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний.

Успішність готовності старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя залежить від рівня сформованості кожного з компонентів. При цьому підготовка старшокласника до самостійного життя повинна мати поступовий характер: вихованець засвоює систему знань, умінь і навичок, норм, необхідних в самостійному житті

(когнітивний компонент), далі вони переходять в ціннісну систему особистості (емоційно-ціннісний компонент) та закріплюються у повсякденному житті (поведінково-діяльнісний компонент).

Відповідно до визначених компонентів, обгрунтовано критерії та показники сформованості готовності старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя: наявність знань з різних сфер життєдіяльності (наявність: знань і навичок щодо догляду за собою, господарсько-побутових знань, умінь та навичок з обслуговуючої праці; елементарних економічних знань та навичок; професійно-трудова навичок та вмій; знань про свої права та обов'язки); ціннісні орієнтації (орієнтації на: збереження власного здоров'я; конструктивну модель сімейного життя; матеріальну незалежність та самовизначення у професійній діяльності; підвищення освітнього рівня; наявність конкретних конструктивних життєвих цілей та професійних намірів; розуміння життєвої перспективи); застосування знань, умінь і навичок в нових умовах, у різноманітних життєвих ситуаціях (дотримання соціальних норм; вияв активності, відповідальності, самостійності; орієнтація в системі соціальних установ; наявність умінь конструктивно вирішувати конфлікти, складні життєві ситуації, робити адекватний вибір та нести за нього відповідальність).

Готовність старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя залежить від зовнішніх та внутрішніх умов.

Зовнішні умови (залежать від соціуму) — об'єктивні умови (гарантії прав дитини на всі види захищеності, у тому числі медичні гарантії, наявність житла, робочого місця, доступність освіти тощо); суб'єктивні умови (соціокультурні настановлення та стереотипи щодо сприймання випускників інтернатних закладів, ставлення до них). Внутрішні умови (особистісні умови включення в соціум) — це, насамперед, бажання вихованця включатися в соціум, готовність та наявність особистісних ресурсів (здібності та навички), внутрішні потреби в механізмах узгодження та стабілізації своїх дій з діями інших людей та соціальних груп [1, с. 27-28]; [2]. До особистісних умов відносимо: самооцінку, рівень домагань, активність, готовність до опанування соціального простору, прав та обов'язків; прийняття відповідальності за себе, близьких.

Визначено особливості підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя: специфіка контингенту; соціальне сирітство, особливості організації життєдіяльності вихованців шкіл-інтернатів: заорганізованість життєдіяльності школярів, наслідками якої є орієнтація поведінки вихованців на тотальний контроль з боку педагогів; відсутність індивідуального підходу до дитини, гіперопіка школярів; недостатні можливості щодо формування соціальної відповідальності учнів; обмеження соціального простору, наслідками якого є: вимушена адаптація до великої кількості однолітків, труд-

нощі спілкування тощо; організаційно-педагогічні проблеми функціонування шкіл-інтернатів; особливості раннього юнацького віку. Названі чинники значно ускладнюють процес підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя.

Теоретично обгрунтовано педагогічні умови підготовки старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя, а саме: підготовча робота з педагогами інтернатних закладів з означеної проблеми; цілеспрямована підготовка старшокласників шкіл-інтернатів до опанування соціальними ролями: громадянина, сім'янина, фахівця; організація соціально-культурної діяльності, спрямованої на формування соціального досвіду; педагогічна підтримка старшокласників шкіл-інтернатів.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Горлівської загальноосвітньої школи-інтернату I-III ступенів № 4 Донецької області, спеціальної школи-інтернату I-III ступенів № 15 м. Києва, спеціалізованої школи-інтернату I-II ступенів № 14 м. Києва з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу, Переяслав-Хмельницького ліцею-інтернату Київської області.

Метою формувального етапу дослідження була перевірка педагогічних умов підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя.

У процесі підготовчої роботи в практику експериментальних шкіл-інтернатів було впроваджено заняття: «Підготовка старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя як наукова проблема», «Особливості соціального розвитку вихованців шкіл-інтернатів. Специфіка підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя», «Діагностика рівнів готовності старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя», «Форми і методи підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя», мала педрада «Технологія педагогічної підтримки вихованця школи-інтернату», мала педрада-семінар «Школа без агресії».

Робота з педагогами шкіл-інтернатів сприяла підвищенню їхньої емоційно-позитивної мотивації щодо підготовки старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя, виявленню стійкої спрямованості щодо організації цього процесу; набуттю знань, теоретичних уявлень щодо особливостей підготовки старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя, оволодінню педагогами діагностикою готовності старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя. Так, більшість педагогів після проведення підготовчої роботи виявила високий рівень загальної готовності щодо підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя.

Підготовка старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя здійснювалася за таким алгоритмом: «проблеми і труднощі» — «рефлексія» — «орієнтування і прогнозування» — «досвід самостійно-

го прийняття рішення» [1, с. 28]. Цей алгоритм реалізовувався у процесі запровадження програми «Основи життєвого самовизначення», яка розрахована на 53 години, складається з п'яти модулів: «Я та мій життєвий шлях», «Я у суспільстві», «Я – майбутній фахівець», «Я – майбутній сім'янин», «Я – господар власного життя». Основними завданнями програми були: інформування старшокласників про реалії сучасного життя в суспільстві: систему громадських установ, права та обов'язки випускників інтернатних закладів; сприяння формуванню адекватного бачення життєвої перспективи, життєвих цінностей, цілей та планів особистості, ціннісного ставлення до життя, інших людей та до себе як особистості; ознайомлення старшокласників із сутністю соціальних ролей: громадянина, фахівця, сім'янина; розвиток комунікативних умінь та навичок щодо конструктивного вирішення конфліктних ситуацій; формування вмінь самотійно будувати власне життя в мінливих економічних і соціальних умовах.

Організація соціально-культурної діяльності старшокласників шкіл-інтернатів надала можливість вихованцям вибрати мету та способи такої діяльності, гуманізації соціально-освітнього середовища, розуміння учнями її соціальної значущості; планування вихованцями діяльності, обговорення різних варіантів участі в поєднанні із самоконтролем та оцінюванням.

Здійснюючи педагогічну підтримку старшокласників шкіл-інтернатів, педагоги стимулювали у вихованців самопізнання своїх позитивних рис; формували моральні якості школяра у процесі оцінювання власної поведінки; акцентували увагу на позитивних вчинках учнів; підтримували ініціативу, активність; виявляли довіру до вихованців; формували у школярів віру у власні сили.

У процесі здійснення педагогічної підтримки старшокласників шкіл-інтернатів педагоги виявляли педагогічний оптимізм, орієнтувалися на реальні можливості й здібності вихованців, допомагали їм оволодіти засобами розв'язання проблем; залучали їх до спільних справ; надавали перевагу відкритим, партнерським відносинам, діалоговим формам спілкування; заохочували та підтримували самотійність вихованців у вирішенні проблем; розвивали в них здатність до рефлексії. Саме така позиція педагогів шкіл-інтернатів забезпечувала найбільш повне розкриття особистості кожного вихованця.

Найефективнішими методами роботи з підготовки старшокласників інтернатних закладів до самотійного життя виявилися: створення виховних ситуацій, приклад, дискусії, педагогічна вимога, бесіди, переконання, привчання, доручення, метод проектів, рольові та імітаційні ігри; метод позитивного самосприйняття; метод цілепокладання; проектування; метод проектування індивідуальних планів, метод генерування ідей; рефлексія-роздум тощо; з педагогами: рольові ігри, робота в групах, рефлексія-роздум тощо.

До ефективних форм роботи з підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя належать: години спілкування, тематичні бесіди, гуртки, вікторини, свята, круглі столи, акції, конкурси, тематичні зустрічі, тренінгові заняття, практичні заняття, екскурсії в ліцеї, коледжі тощо, екскурсії на виробництво, у заклади соціального самообслуговування, створення проблемних ситуацій; конструктивна взаємодія з однолітками району, міста, спільні соціально-педагогічні та спортивні заходи тощо; із педагогами: семінари, круглі столи, малі педради, індивідуальні консультації, лекції, бесіди, диспути тощо.

Теоретико-методичними основами підготовки старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя є: визначення сутності готовності старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя як наукового поняття; компонентів, критеріїв, показників готовності старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя; педагогічних умов підготовки старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя; форм і методів педагогічної діяльності.

Після проведення дослідно-експериментальної роботи відбулися значні позитивні зміни щодо рівнів готовності старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя.

Так, порівняно з початком дослідно-експериментальної роботи, відсоток старшокласників експериментальних шкіл-інтернатів, які виявили високий рівень готовності до самостійного життя став значно більшим (з 11,45% до проведення експериментальної роботи до 21,37% після її завершення). Підвищився відсоток учнів, які виявили середній рівень готовності до самостійного життя з 25,5% до 49,23%.

До позитивних зрушень слід віднести те, що значно зменшився відсоток вихованців, які виявили низький рівень готовності до самостійного життя.

Стабільна динаміка підвищення рівнів готовності старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя свідчить про педагогічну доцільність та ефективність теоретично обґрунтованих та експериментально перевірених педагогічних умов підготовки старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. Перспективним вважаємо підвищення ефективності післядипломної педагогічної освіти з цієї проблеми.

Література

1. Социально-педагогическая работа с выпускниками детских интернатных учреждений : учеб.-метод. пособие / А. П. Лавринович, Е. Н. Алтынцева, Л. А. Шелег. — Минск: БГПУ, 2008. — 94 с.
2. Степанов Е. Н. Педагогу о современных концепциях воспитания / Е. Н. Степанов, Л. М. Лузина. — М.: ТЦ «Сфера», 2005. — 148 с.

Раскрыты теоретико-методические основы подготовки старшеклассников школ-интернатов к самостоятельной жизни: определена сущность готовности старшеклассников школ-интернатов к самостоятельной жизни как научное понятие; компоненты, критерии, показатели готовности старшеклассников школ-интернатов к самостоятельной жизни; педагогические условия; формы и методы педагогической деятельности.

Ключевые слова: подготовка к самостоятельной жизни, готовность к самостоятельной жизни, старшеклассники, школа-интернат, педагогические условия.

L. V. Kanishevska

The Investigation of the Problem of Boarding-school Senior Pupils' Preparation to Independent Life

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine)

The theoretical and methodical principles of preparation of the senior pupils of boarding-schools to independent life are exposed; the essence of readiness of senior pupils of boarding-schools to independent life is specified as an integral personality quality which testifies the maturity of stable personal features as pre-conditions for successful self-realization in life.

The specific features of preparation of senior pupils of boarding-schools to independent life are ascertained: specific of the contingent; social orphanage, the features of organization of the pupils' vital functioning: a lot of measures, the consequences of which is orientation on total control of the pupils' conduct by teachers, lack of individual approach; insufficient possibilities for forming the social responsibility of pupils; limited social space; features of early youth age, etc.

The components of readiness of senior pupils of boarding-schools to independent life are revealed: cognitive, emotionally-valued, conduct-active. The criteria (knowledge from different spheres of vital functioning; value orientations; application of knowledge, abilities and skills in new conditions, in various vital situations), indexes of readiness of senior pupils of boarding-schools to independent life; pedagogical terms (preparatory work with teachers of boarding-school establishments on this issue; purposeful preparation of senior pupils of boarding-schools to master the social roles: a citizen, a family man / woman, a specialist; organization of social-cultural activity, directed at forming a social experience; pedagogical support of senior pupils of boarding-schools; forms and methods of pedagogical activity have been identified.

Keywords: preparation to independent life; readiness to independent life; senior pupils; boarding-school; pedagogical terms.

References

1. Lavrinovich, A. P., Altyntseva, E. N., & Sheleg, L. A. (2008). *Sotsialno-pedagogicheskaia rabota s vypusknikami detskikh internatnykh uchrezhdenii* [Social and Pedagogical Work with Graduate Pupils of Boarding-Schools]. Minsk: BGPU.
2. Stepanov, E. N., & Luzina, L. M. (2005). *Pedagogu o sovremennykh kontseptsiiakh vospitaniia* [To Educators about Modern Conception of Education]. Moscow: TTs «Sfera».